

Конструкції із значенням часової наступності (післячасу) вказують на часову межу, після якої щось відбувається. Найактивніше з цим значенням у сучасній українській мові вживається сполучення з прийменником *після* або з його розмовним варіантом *опісля*. В ієрархії значень цього прийменника часова наступність є його єдиною часовою функцією. До складу таких сполучень входять іменники різноманітної семантики в родовому відмінку (далі род. в.). Це насамперед часові іменники. Серед них назви частин доби за положенням сонця: «Був час *після полудня*» (Ю. Смолич); назви пір року і часових періодів, пов'язаних з сільськогосподарськими роботами: «Його вдача, як велика річка *після весни*, почала входити в свої береги» (І. Нечуй-Левицький); «*Після жнив* поїхала Настя у город» (Я. Качура). Зрідка у складі сполучень з прийменником *після* можуть виступати назви часових одиниць і їх частин, тоді ці конструкції позначають точний післячас, пор.: *після години чекання; після хвилини мовчання*.

Слід зазначити, що наявність у складі конструкцій узгоджених і неузгоджених означень значно збільшує й активізує коло часових іменників, які поєднуються з прийменником *після*. Ці означення дають якісну характеристику часовому відрізку. Коли ж вони виражені кількісними числівниками, конструкції набувають значення «точного післячасу». В таких сполученнях можуть виступати всі групи іменників, що мають лексичне значення часу: «*Після безсонної ночі* я завжди почуваю себе краще» (М. Коцюбинський); «Нарешті *після спекотного серпня* настав прохолодний і сумовитий вересень» (П. Козланюк); «*Після трьох чи чотирьох місяців* роботи в Берліні звільнився зовсім» (О. Довженко).

Не менш активними є також конструкції з прийменником *після* (*опісля*) та іменниками нечасового значення. До них здебільшого можна віднести назви процесів, дій, емоційних станів: «І *після обіду* ложка пригодиться» (прислів'я); «Ми зустрілися з тобою *після* довгої розлуки, *після битви, після бою. Після щастя, після муки*» (Л. Дмитерко); «*Опісля* втомлюючої *війни* з комарами всі засинали непробудно» (Ю. Збанацький).

Крім згаданих груп іменників, до складу цих сполучень можуть входити і назви явищ природи, культурних та громадських заходів, назви свят, сам іменник *свято*. Характерною особливістю цих груп іменників є пряма чи опосередкована пов'язаність з поняттям процесуальності: «*Після дощу* гостріше пахнуть квіти» (В. Сосюра); «Ще довго *після* комсомольських зборів 10-а не виходив з класу» (О. Копиленко); «*Опісля свят* аж породила Настя сина» (Панас Мирний). У таких сполученнях процесуального відтінку набувають також іменники іншої семантики (напр., назви страв, напоїв, навчальних закладів): «*Після борщу* подали бурлакам кашу» (І. Нечуй-Левицький); «*Після школи* Ганна Остапівна повернеться додому» (О. Гончар).

Значення післячасу мають конструкції з назвами осіб, коли йдеться про те, що час життя, діяльності, проживання особи закінчився: «*Після батька* ми zostалися невеличкими» (Панас Мирний); «Йй захотілося насамперед вихаючити [вичистити] хату від порохів, що лишилися *після Олександрів*» (М. Коцюбинський). Такі сполучення часто є ознакою розмовного стилю.

У сучасній українській мові на позначення післячасу вживається також конструкція з прийменником *по*. У системі часових значень прийменника *по* це значення є найголовнішим. До складу названих сполучень входять іменники часового і нечасового значення в місц. в. Найактивніше функціонують у них іменники нечасового значення, хоч коло їх значно вужче порівняно з конструкціями із прийменником *після*. Це назви дій, процесів, деяких навчальних закладів, рідше — напоїв, трапез та назви осіб: «*По сміху* плач наступає» (Номис); «А як загинув він, залишився *по ньому* син Телемах» (Гомер, Одісея); «*По весіллі* поблагословив старий молодят» (Л. Смілянський); «Михайло *по обіді* переодягся» (В. Собко); «*По каві* сідаємо в брички і їдемо» (О. Кобилянська).

Що ж до часових іменників, то прийменник *по* лише зрідка поєднується безпосередньо з ними: «*По місяцеві* вийшов [Матвій] із лікарні» (М. Ірчан); «*По хвилині* тільки пилюка вже

танула на тому місці» (О. Гончар); «*По косовиці* жнива наставали» (А. Свидницький). Переважно у складі цих сполучень наявні означення, які (так само, як і з прийменником *після*) збільшують кількість часових іменників, що включаються до конструкції, уточнюють значення її: «Він зараз у п'ятім класі записався на французьке і *по двох роках* навчання дійшов до того, що міг в оригіналі читати Мольєра» (І. Франко); «Настю *по безсонних ночах* і тривогах хилив міцний сон» (Марко Вовчок); «Минули дні *по тій весні*, Літа перелетіли» (М. Рильський); «*По довгому дню косовиці* повертали додому» (О. Довженко).

Окрему групу часових конструкцій становлять сполучення «*після* + род. в.» та «*по* + місц. в.» у поєднанні з субстантивованими порядковими числівниками. Порядковий числівник у таких конструкціях позначає години (так званий «годинний післячас»): «— Я звільнюся лише *після 10-ї*, — тихо сказав я» (Ю. Яновський); «Час не стояв, було вже щось *по п'ятій*» (М. Коцюбинський). Коли порядковий числівник позначає дату (так званий «післячас дати»), то з ним сполучається тільки прийменник *після*: «*Після 15-го* тут заступили дощі» (Леся Українка).

Крім згаданих вище конструкцій з прийменниками *після*, *по* із значенням часової наступності, в українській мові вживаються ще сполучення «через + знах. в.» та «за + знах. в.», які вказують на конкретну часову межу, після якої щось відбувається. Саме тому в складі цих сполучень функціонують тільки іменники часового значення. Так, зокрема, у конструкціях з прийменником *через* уживаються назви часових одиниць (від найменшої — *секунда* і до найбільшої — *тисячоліття*), а також назви невизначених часових відрізків (*мить*, *час*): «*Через два тижні* повинчали молодих» (Панас Мирний); «Не хвали невістки *через сім днів*, а хвали *через сім літ*» (Прислів'я); «— Нудьга, — каже *через деякий час* Сагайда» (О. Гончар); «Що буде *через мить*, ніхто про те не знає» (В. Сосюра). Слід вказати, що означення, які супроводжують часові іменники в аналізованих конструкціях, мають неозначено-кількісний характер, — іншого типу означення в цих конструкціях не виступають.

У розмовній мові прийменник *через* може вживатися у сполученнях з іменниками — назвами пір року та з іменником *ніч* без означення (з іншими назвами частин доби цей прийменник не поєднується): «Коли б то можна бути *через зиму* котом, *через літо* пастухом, а на Великдень попом» (Прислів'я); «А *через ніч* були вже в Києві» (А. Головка). Що ж до конструкцій «за + знах. в.», то вони рідше вживані, оскільки до їх складу може входити лише обмежена група часових іменників (здебільшого назви одиниць виміру часу — *секунда*, *хвилина*, *година*, *тиждень*, *місяць*, *рік*): «*За місяць...* пришлю вам рукопис» (М. Коцюбинський); «А ще *за хвилину* на польовій доріжці... задеркотіли мотоцикли» (О. Гончар); «Поїзд прийде *за півгодини*» (Ю. Яновський). Крім того, іноді важко встановити значення сполучень з прийменником *за*, тому що вони можуть вказувати ще й на одночасність (*за 2 год. зробити щось*) та часову попередність (*за 2 год. до роботи*). Тому вони часто вимагають додаткових контекстуальних уточнень. Як розмовний варіант функціонує сполучення з прийменником *за* у значенні «годинного післячасу» напр.: «Всі гості зібралися, коли було вже *за 9-ту*».

В українській мові відома ще одна конструкція із значенням післячасу — «у (в) + знах. в.», яка у своєму складі має часові іменники (*день*, *тиждень*, *місяць*, *рік*) переважно з означеннями, вираженими кількісними й неозначеними числівниками: «*У рік* стара пані вмерла» (Марко Вовчок); «Потім *у день чи в два дні* така звіялася буря.., що дерева з коренем виривало» (В. Стефаник); «*У два роки* віддалася й Оленка» (Ю. Федькович). Проте ці сполучення не вживаються у сучасній українській літературній мові, а зустрічаються лише в творах письменників ХІХ ст. та у деяких сучасних говорах західних областей.

Отже, як показує досліджуваний матеріал, в українській мові функціонує значна група синонімічних прийменникових конструкцій із значенням часової наступності. Вони не завжди взаємозамінимі контекстуально, що зумовлено лексико-семантичними і стилістичними факторами.

Найуживанішою конструкцією із значенням післячасу у всіх стилях сучасної української

літературної мови є конструкція «*після* + род. в.», оскільки вона найчіткіше виражає це значення і до її складу може входити найширше коло іменників часового та нечасового значення. Що ж до сполучень з прийменником *по*, то функціонування їх обмежене творами художньої літератури. Сполучення «*через* + знах. в.» є основним засобом вираження точного післячасу в сучасній українській літературній мові. Інші конструкції з цим значенням вживаються рідше.